

Уміщені в цьому збірнику 22 статті дослідників з Італії, Польщі, Росії, США та України постають із доповідей та обговорень на міжнародній конференції до 400-ліття Києво-Могилянської академії (жовтень 2015 р.). Проведення щоп'ять років наукових форумів, присвячених черговій річниці навчального закладу, що приніс на українські терени університетську традицію – яскраву ознаку європейської цивілізації, стало однією з академічних традицій Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Восени 2015 р. на конференцію зібралося понад 50 науковців із шести країн (окрім згаданих, ще й із Канади), які обговорювали низку питань, присвячених і минулому Могилянської та Київської духовної академії, і загалом широко витлумаченій українській культурі. Ця конференція, як і попередні «п'ятирічні», вигідно вирізнялася на тлі багатьох наукових зібрань, що відбуваються в Україні, не лише міжнародним складом учасників, а й міждисциплінарністю, адже у спільних, а не паралельних секціях брали участь історики, філософи, богослови, літературознавці. Така формула обговорення наукових проблем створює особливо насичену інтелектуальну атмосферу, а отже стимулює до нових пошуків та породжує нові ідеї.

Статті, що пропонуються увазі читача, умовно поділено на три тематичні групи. Першу частину присвячено могилянському інтелектуальному середовищу та київським «латинським школам»; другу – минулому Духовної академії, третю – різноманітним культурним феноменам і практикам, що так чи так пов'язані з освітою, а також історіографічному та символічному побутуванню обох навчальних закладів.

Першу групу статей відкриває студія Наталі Яковенко, у якій розглянуто формування власного обличчя/ідентичності української релігійної культури, що завершилося у другій половині XVII ст. і відбувалося через здійснений професорами та вихованцями Києво-Могилянського колегіуму синтез латинських та візантійських джерел. Утім, пошук «третього шляху» (між Сходом і Заходом) був притаманний не лише сфері релігійної свідомості, а й збігся у часі з новаціями в освітній та політичній площинах, із усвідомленням руської «самості». Проте, як зауважує авторка, лише в релігійній культурі дійшло до виразнішого осмислення цих трансформацій.

Головну увагу Джованні Броджі-Беркофф загострено на тримовній природі української культури XVII ст. та плюралізмі лінгвістичного вибору. Аналізуючи тогочасні тексти, написані «простою» (староукраїнською), церковнослов'янською і польською мовами, дослідниця аналізує можливі авторські пріоритети у згаданому виборі, зокрема постання «відкритої» лінгвістичної свідомості, а також пробує відповісти на питання, наскільки вживання мови було пов'язане з усвідомленням належності до українського люду, ба навіть «нації». Для цього Броджі-Беркофф враховує біографії авторів і контексти постання творів та їхніх потенційних адресатів, хоч і застерігає, що вплив цих причин на вибір мови не завжди чітко вловлюється.

Наталія Сінкевич, звертаючись до недостатньо вивчених початків київського шкільництва, реконструює гіпотетичний зміст курсів риторики й філософії на підставі творів, що їх читав і використовував у своїх працях Сильвестр Косів, перший префект Могилянського колегіуму, згодом київський митрополит. Ярослава Стратій крізь призму розвитку схоластичної традиції досліджує проблему пізнання у «Трактаті про душу» – частині філософського курсу, прочитаного київським студентам у 1646–1647 рр. Інокентієм Пізелем; статтю завершує екскурс у погляди київських професорів наступного століття, зокрема підкреслено зміни у тлумаченні ними структури чуттєвої здатності. Лариса Довга аналізує гомілії вихованця колегіуму, проповідника Києво-Печерського монастиря Антонія Радивиловського з метою простежити, як у них трактувалися поняття «блага» та «добра», що їх послідовно розмежовують автори тогочасних текстів, написаних староукраїнською мовою. Ці піонерські спостереження додають суттєві уточнення для розуміння того, що являла собою українська богословська думка, а ширше – культура другої половини XVII ст.

Стаття Ярослава Затилюка переносить читача із могилянських філософських та теологічних глибин у сферу соціорелігійну: автор ретельно простежує, коли і за яких обставин постав культ чудотворної ікони Братської Богородиці, обговорює політичний контекст форму-

вання цього культу, а також переконливо демонструє, як зверхники колегіуму та Братського Богоявленського монастиря використовували чудотворну ікону для легітимації навчального закладу в очах неприхильної московської влади.

Архієпископ Ігор (Ісіченко), відкидаючи стереотипне твердження про унікальність Києво-Могилянської академії та її вихованців як єдиного репрезентанта домодерного вітчизняного письменства (воно живиться, по суті, ще імперським штампом у сприйнятті українців лише крізь призму православ'я), наголошує на потребі комплексно аналізувати різноконфесійні культурні феномени на теренах України XVII–XVIII ст. Важливість же Академії, на думку владики, полягала у тому, що цей заклад пропонував «інтегративну перспективу» та спричинився до подолання провінційності українського літературного життя.

Віктор Козловський простежує, як у навчальну програму Могилянського освітнього осередку входить вольфганська філософія (зокрема, через вживання підручника Баумейстера), що її у XVIII ст. засвоїло європейське шкільництво. Ця розвідка вкотре доводить, що київські «латинські училища» не були застиглим явищем, і що вони вчасно та суголосно переймали новації європейської освіти. Ірина Бондаревська розглядає трактування освіти й освіченості Григорієм Сковородою. Виділяючи у міркуваннях філософа три типи знання, що здобуваються різними способами, авторка зосереджується на аналізі того, чи існує між ними суперечність, чи виступає Сковорода проти знань взагалі, яке місце їм відводить та який із типів знання вважає найвищим. Завершує першу частину збірника стаття Світлани Кагамлик, яка подала інформацію про місця навчання (в т. ч. у Києво-Могилянській академії) та щаблі церковних кар'єр майбутніх єпископів синодальної Церкви, а також нагадала про мовний репертуар приватних книгозбірень деякого з них.

Як бачимо, попри те, що окремі сюжети могилянського минулого нараховують понад столітню історію вивчення, а загалом наукова історіографія закладу розвивається, хоч і з різною інтенсивністю, майже двісті років, нові ідеї та інакша концептуалізація дають можливість по-новому трактувати розвиток ранньомодерної української школи та культури в різних її іпостасях.

Якщо Могилянські «латинські школи», хай і з перервами, давно цікавлять дослідників, то Духовній академії пощастило значно менше. Про причини такого обділення увагою цього, єдиного в українських губерніях Російської імперії, вищого богословського закладу йдеться у статті Марини Ткачук, яка відкриває другу частину збірника. Авторка спочатку розповідає про давніші спроби «олюднити» духовно-академічне минуле шляхом укладання біографічного словника, а далі

зосереджується на реалізації в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» проекту видання двотомної енциклопедії «Київська духовна академія в іменах». Варто додати, що, попри академічний стиль статті, перед нами – своєрідне першоджерело, яке оповідає «з перших уст» про згаданий, до певної міри унікальний, проект, адже авторка була науковим редактором видання та гуртувала науковців, долучених до реалізації задуму.

Частину розвідок цієї частини збірника якраз присвячено окремим постатям, пов'язаним із Академією. Розглядаючи неодноразові невдалі спроби професора КДА Петра Лашкарьова здобути докторський ступінь у 1870–1880-х рр., Світлана Кузьміна ставить ширше коло питань, які заторкують не лише біографію згаданого достойника. Його приклад дає змогу поміркувати над тим, що являла собою київська духовно-академічна професорська корпорація та, загалом, «цехова» культура тогочасних вищих духовних навчальних закладів, а також поставити під сумнів беззастережне обстоювання Св. Синодом чинної форми управління Православною Церквою у Російській імперії. Утім, як авторка слушно резюмує, ці сюжети ще тільки чекають на детальніше вивчення. У статті Ольги Гейди простежено долю рукописних колекцій та архівів відомого чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського) та протоєрея Чернігівського катедрального собору Андрія Страдомського, зокрема, їхній шлях до музею Церковно-археологічного товариства при КДА. Валентина Соболев привідкриває потенціал канадського архіву Олександра й Тетяни Кошиців (зберігається у вінніпезькому Українському культурному та освітньому центрі) на прикладі не опублікованих листів та щоденникових нотаток, що оповідають про знаного диригента та композитора, вихованця КДА.

Ширші горизонти церковної історії, і то не лише імперської, заторкнуто у двох наступних студіях. Володимир Бурега простежує навчання сербів і чорногорців у КДА, звертаючи увагу на низку питань: чисельність, вік та успішність іноземців, стосунки з академічною адміністрацією та іншими вихованцями, подальша кар'єра, причини приїзду на студії до Києва та зацікавленість Російської імперії у таких зв'язках. Навчання вихідців із Балкан у КДА мало визначальні наслідки для розвитку церковного життя, духовної освіти та теологічної думки у Сербії, проте, нагадує автор, освітні контакти виявлялися по-різному, тож не слід їх сприймати лише в ідеальному світлі. Наталія Сухова звернулася до участі професорів КДА у роботі Першої сесії Помісного Собору 1917 р. у відділах, що розглядали проблеми духовної освіти, зокрема принципи діяльності та головні завдання духовних академій. На завершення авторка зауважує, як втілювалися в Україні у 1918 р. обговорені на Соборі ідеї стосовно організації богословської освіти.

Третю частину збірника розпочинає стаття Володимира Александровича. Обговорюючи становлення нового київського малярства в перші десятиліття XVII ст., автор широко міркує про джерела, які б уможливили такий аналіз, адже автентичні мистецькі зразки до нашого часу не збереглися. За висновком Александровича, тогочасну місцеву малярську культуру можуть презентувати гравюри в «Анфологіоні», виданому Лаврською друкарнею у 1619 р., що найперше інформують про іконографічні аспекти малярства.

Людмила Посохова у своїй розвідці звертається до своєрідної «*Respublica Literaria*», яка складалася в Гетьманщині та Слобожанщині. На підставі свідчень про вплив могилянських вихованців на функціонування «латинських шкіл» у Чернігові, Харкові та Переяславі авторка пропонує реконструкцію інтелектуальних мереж/зв'язків між викладачами та між викладачами і їхніми підопічними. Такий підхід дає змогу по-новому поглянути на загалом добре відому роль Києво-Могилянської академії у створенні згаданих освітніх осередків, а також значно глибше простежити контакти могилянців після виходу з *Alma Mater*.

У своїй статті про середню духовну освіту першої половини XIX ст. на Правобережній Україні Барбара Скіннер детально аналізує кілька документів, що дають опосередковану інформацію далеко поза рамками суто шкільної сфери. На підставі новацій та змін у підготовці майбутніх священиків авторка не лише показує специфіку тогочасного церковного та соціорелігійного життя у нещодавно «православізованому» регіоні, а й зауважує, як саме та наскільки успішно синодальне православ'я уніфікувало церковні практики колишніх уніатів. Своєю чергою, Анджей Гіль вкотре нагадує, як Правобережжя, і передусім Волинь, ставали унійними, простеживши зміну конфесійної карти регіону з кінця XVI ст. аж до того часу, коли там почали остаточно домінувати структури Унійної та Католицької Церков.

Статтю Катерини Дисі присвячено змінам у представленні Могилянської та Духовної академій і Братського монастиря у київських путівниках другої половини XIX – початку XX ст. Відмінності у поданні інформації, за спостереженням авторки, залежали як від призначення путівника (для богомольців чи туристів), так і від часу його створення; зауважено також витіснення канону імперського дискурсу національними мотивами наприкінці другого десятиліття XX ст. Завершує збірник розвідка Терези Хинчевської-Геннель, у якій показано, як та коли Києво-Могилянська академія стала об'єктом уваги польської історіографії.

Отож, перефразовуючи вислів зі студентського зразка панегіричної промови початку XVIII ст., згідно з якою створений Петром Могилою колегіум сприяв появі в Україні премудрих людей («премудрими

человіки обогаченной»), можна сказати, що цей збірник наповнено текстами «премудрих чоловіків». Поза сумнівом, деякі з уміщених тут розвідок здатні спровокувати дискусію, а відтак академічне минуле й далі привертатиме увагу дослідників. Заохочуючи до критичного читання статей, разом запрошуємо ділитися своїми спостереженнями на наступних конференціях, присвячених феномену «київських академій», котрі, як зазначалося, традиційно організовує щоп'ять років наш університет.

Насамкінець нагадаю, що видання наукового збірника – справа, як відомо, клопітка. Довести до завершення цей проект (як і організувати саму конференцію) всіляко допомагала керівник робочої групи Наталя Шліхта. Їй асистували Степан Бліндер (комунікація з авторами) та Любов Галан, Олександра Оберенко і Оксана Клименко. Саме на їхні плечі ліг обов'язок внесення правок після опрацювання тексту науковим редактором Наталею Яковенко. Усім згаданим «сопричасним» належать слова уклінної подяки.

Як справедливо зауважила у своїй статті Марина Ткачук, успішний університет має дбайливо ставитися до власного минулого. Науковці сучасної Києво-Могилянської академії можуть із приємністю визнати, що їхні прагнення влаштовувати інтелектуальні свята на академічні річниці досі гармоніювали із підтримкою (дуже важливо – і фінансовою) керівництва університету. За це йому окрема дяка. Сподіваємося, що надалі шляхи наших бажань та можливостей так само збігатимуться.

Максим Яременко
(Національний університет
«Києво-Могилянська академія»)